

Lektio

Jetta Huttunen

Omaehtoinen elokuva kulttuurituotantona ja osallistumisen muotona

Väitöskirjatutkimukseni ”Omaehtoinen elokuva kulttuurituotantona ja osallistumisen muotona mediakulttuurissa” käsittelee riippumatonta ja harrastajaelokuvatuotantoa Suomessa. Tavoitteena on selvittää, miten omaehtoisen elokuvan tekijät osallistuvat kulttuurituotantoon ja millaiseksi omaehtoisen elokuvatuotannon paikka mediakulttuurissa muodostuu. Tutkimus soveltaa osallistumisen käsitettä ja selvittää valtakulttuurin ja omaehtoisen mediakulttuurin välistä suhdetta erityisesti julkisuudessa.

Tutkimukseni tarkastelee tätä ilmiötä kahden erilaisen aineistokokonaisuuden kautta. Ensinnäkin olen lähilukenuit harrastajaelokuvantekijöiden keskustelua heidän omilla nettifoorumeillaan. Toiseksi olen haastatellut ammattilaisuuteen pyrkiviä riippumattomia tuottajia. Tutkimukseni näkökulma on *tekijyydessä* eli omaehtoista elokuvaa tuottavan tekijän omassa kokemuksessa tekijänä olemisesta ja hänen ymmärryk-

sestään asemastaan mediakulttuurissa. Väitöskirjan kokonaisuus muodostuu kolmesta erikseen julkaistusta artikkelista ja laajasta yhteenveto-osasta.

Suomalaisen elokuvan toimintaympäristö

Omaehtoista elokuvatuotantoa ja riippumatonta kulttuurituotantoa on ollut aina, mutta digitaalinen mediakulttuuri on kiihdyttänyt ilmiön volyyymia ja näkyvyyttä. Suomen elokuvasäätiön ensi-iltatilastoissa riippumaton – eli ilman Säätiön tukea tuotettu – elokuva on näkynyt vuodesta 2012 alkaen. Riippumattomien elokuvien osuus kaikista koko illan elokuvien ensi-illoista on kasvanut jatkuvasti.

Vaikka riippumaton elokuvatuotanto näkyy nykyään yhä enemmän vakiintuneen tuotannon rinnalla, on sille tarjolla mediakulttuurissa marginaalinen positio: se ei ole ”oikeaa” elokuvaa. Esimerkiksi valtamediassa julkaistut elokuvavastostelut sijoittavat riippumattoman

tuotannon useimmiten omaan kategoriaansa. *Helsingin Sanomien* elokuvavastostelussa 5.4.2017 Bright Fame Picturesin riippumaton elokuva *Kyrssä* (2016) arvosteltiin seuraavasti:

Elokuvan pieni budjetti näkyy lähinnä epätasaisessa näyttelijäntyössä sekä pienissä puitteissa: *Kyrssän* kylää esittää käytännössä yksi maalaistalo piha-piireineen. Teknisesti *Kyrssä* on silti hyvää työtä ja näyttää aivan ”oikealta” elokuvalta. Kuvaus on tyylikästä ja etenkin äänisuunnittelu toimii.

Tämä lähestymistapa kertoo siitä, että riippumattomat elokuvat tunnistetaan ja voidaan siksi myös niputtaa yhteen, omaksi lajityypikseen.

Omaehtoisen tuotannon taustalla, ikään kuin taustakankaana, häilyy suomalaisen elokuvatuotannon toimintaympäristö; se miten elokuvia yleisesti tuotetaan ja levitetään. Suomalainen elokuvatuotanto on vahvasti institutio-naalisesti rahoitettua ja sen päärahoittaja on Suomen elokuvasäätiö (perustettu

Taulukko 1. Suomalainen riippumaton elokuvatuotanto elokuvateattereissa (Suomen elokuvasäätiö).

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kotimaisen elokuvan ensi-illoja kaikkiaan	25	36	32	37	38	43	41	31
joista riippumattomia tuotantoja	2	4	4	6	4	4	12	10

vuonna 1969). Suomen elokuvasäätiö linjaa tukiohjeissaan, että se ”myöntää tuotantotukea ammattimaiseen elokuvatuotantoon”. Lisäksi tuotantotuki-ohjeissa mainitaan, että ”tukea ei tulisi soveltaa – – sellaisiin toimintoihin myönnettävään tukeen, jotka tuensaaja toteuttaisi joka tapauksessa myös ilman tukea”. Lisäksi institutionaalista tukea voidaan myöntää vain ammattimaisesti toimivalle tuotantoyhtiölle. (Suomen elokuvasäätiö 2018.)

Tekijöiden on siis kyettävä vakuuttamaan institutionaaliset rahoittajat elokuvatuotantonsa ammattimaisuudesta ja yleisöpotentiaalista. Myös levitys on sidoksissa tuotantorahoitukseen, koska usein levityssopimus on osa rahoitussopimusta.

Toisaalta omaehtoisen tuotannon taustalla vaikuttaa myös ikiaikainen harrastajaelokuvan perinne, joka on Suomessakin näkynyt erilaisina toinen toistaan erikoisempina yhteisötuotantoina. Silkasta intohimosta elokuvantekemiseen ja rajallisista resursseista huolimatta on tehty satoja elokuvia. Näistä voidaan mainita vaikkapa tamperelaisten harrastajien science-fiction parodia *Star Wreck: In the Pirkinning* (2005) tai turkulainen

western *Kultajuna Fort Montanaan* vuodelta 1985. Myös se oli käytännössä parodinen esitys.

Amatööriutuotannoille on ollut tarjolla erilaisia jakelukanavia vuosikymmenien saatossa. Esimerkiksi VHS-aikana 1980-luvulla harrastajat postittivat VHS-kaseteille kopioituja teoksiaan katsojilleen. Internet – tietenkin – mulisti jakelun mahdollisuudet amatööriutuotannoille 1990-luvulta lähtien. Lopulta 2000-luvulla tapahtunut elokuvateatterien digitalisoituminen on johtanut siihen, että myös pienen budjetin tuotanto on mahdollista nähdä valko-

Kuva 1. *Star Wreck: In the Pirkinning* (2005 Energia Productions).

kankaalla. Tällä hetkellä Suomessa toimii myös muutama riippumattoman elokuvan levitykseen keskittynyt yhtiö, kuten Black Lion Pictures.

Kulttuurituotannon kenttä on kokonaisuudessaan muuttunut tasarvoisemmaksi ja monimuotoisemmaksi kun tuottamisen ja kuluttamisen rajat aidat ovat madaltuneet. Nykyinen mediakulttuuri tarjoaa valtavasti mahdollisuuksia tuottaa omia teoksia ja näkyä julkisuudessa. Mediakulttuuria ja erityisesti jakelukanavia hallitsevat silti edelleen suuret monikansalliset mediakorporaatiot ja kansalliset instituutiot. (Jenkins 2006.)

Harrastajaelokuvantekijöitä ja pientuottajia

Tutkimuskohteeni on siis toisaalta harrastajaelokuvantekijä, joka harrastaa mediatuotantoa, toisaalta pientuottaja, joka toteuttaa elokuvansa vähintäänkin puoliammattimaisesti. Harrastajatuottajan ja pientuottajan tuotantotavat eroavat lähtökohtaisesti toisistaan. Kun harrastajatekijät toimivat useimmiten yksittäisissä kaveriporukoissa tai löyhissä tuotantoryhmissä, niin pientuottajat ymmärtävät jo toimintaympäristön vaatimukset ja tuottavat elokuvansa toimintanimen tai tuotantoyhtiön kautta.

Nämä kaksi toimintatapaa erottu-

vat toisistaan ensinnäkin toiminnan julkisuuden suhteen. Harrastajatuotanto ja jaetaan lähinnä omassa hyvinkin rajatussa piirissä. Aineistoni perusteella voidaan sanoa, että mitä enemmän tekijä on aloittelija, sitä pienempi on piiri. Kun toiminta muuttuu ”kokeneen harrastajan” toiminnaksi, halutaan jo näkyä vertaisfoorumeilla ja osallistua vertaiskeskusteluun.

Lopulta siirryttäessä ammattimaiseen pientuotantoon tähtäimessä on valtajulkisuus eli julkisuuden kaikille näkyvä kenttä. Pientuottaja pyrkii siihen, että hänen elokuvansa esitetään paikoissa ja kanavissa, joissa suuri yleisö näkee sen. Hän toivoo elokuvansa tuotavan keskustelua ja näkevänsä siitä ”oikean” elokuva-arvostelun. Hän tuottaa promokuvia, trailerin ja lopulta elokuvateatterikopion.

Toinen näitä kahta tekijäryhmää erottava seikka on vertaisryhmän tai yhteisön merkitys. Harrastajaelokuvantekijöille vertaisryhmä on olennainen tekijyyttä määrittävä paikka. Erityisesti tarkastelemanani nettifoorumit tarjosivat tekijöille yhteisön, jossa kukoisti vertaisoppiminen ja kollegiaalinen tuki. Kokeneemmat tekijät ohjasivat uusia tulokkaita harrastajaelokuvan tekemisen saloihin antaen konkreettisia ohjeita esimerkiksi kuvauksen ja äänityksen toteuttamiseen.

Vielä lopuksi: Respectit ryhmähengestä kaikille indie-sceneläisille: Harva muu kollektiivi on oikeasti kiinnostunut toistensa tekemisistä ja toivoo vilpittömästi muiden onnistuvan omilla teoksillaan. Onneksi tällaista porukkaa on vielä, motivoi tekemään itsekin lisää ja pistämään itsensä likoon kun tietää että on joku, joka odottaa sitä omaa pätkää vaikkei sitä primetima-aikaan maikkarilla näytettäisikään. (Keskustelusta ”Indieeffojen tekeminen”, 2.2.2009.)

Siirtyminen harrastajatekijästä pientuottajaksi tarkoittaa kuitenkin irtiottoa yhteisöstä. Vaikuttaa siltä, että mitä enemmän tekijä pyrkii ammattimaisuuteen, sitä enemmän hän haluaa ottaa etäisyyttä harrastajayhteisöön – johon on todennäköisesti aiemmin identifioitunut. Tämä on toisaalta aivan luonnollista: kun toiminnan tavoitteet muuttuvat, muuttuu myös toimintaympäristö.

Osallistuvan kulttuurin käsitteen keskiössä on juuri kulttuurin tarjoama yhteisöllisyys. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että mediakulttuurin piirissä yhteisöllisyyttä on tarjolla vain niin kauan kuin pysytään omassa yhteisössä. Mutta jos tekijä haluaa laajentaa toimintansa ulottuvuuksia ja osallistumisen kenttää – esimerkiksi siirtyä neuvotteluihin ammattimaailman kanssa – vertais-tuki häviää.

Kuva 2. *Bunny the Killer Thing* (2015 Black Lion Pictures).

Tilalle ei myöskään aina tule uutta vertaisyhteisöä. Suomessa toimivien riippumattomien elokuvantekijöiden kenttä on järjestäytymätön eivätkä riippumattomat tekijät koe erityistä yhteenkuuluvuuden tunnetta toisiaan kohtaan. Jotkut riippumattomat tekijät ovat löytäneet viiteryhmän ulkomailta, *independent*-elokuvantekijöiden yhteisöstä. *Independent*-tekijäbrändi on mahdollinen ja toimiva tekijäpositio erityisesti Yhdysvalloissa, mutta enenevässä määrin myös Euroopassa. Osaksi tästä syystä monet riippumattomat elokuvat tuotetaan englanniksi ja ne myös löytävät paremmin yleisöä kansainväliseltä kentältä.

Harrastaja–ammattilainen-jako liittyy erityisesti mediakulttuurissa valitsevaan jakolinjaan, jossa harrastajatuotanto ja ammattilaistuotanto erotetaan selvästi toisistaan. Mediakulttuurin kenttä jakautuu keskustaan ja periferiaan yhteiskunnan ja kulttuurin rakenteiden mukaisesti. Keskustassa sijaitsevat yhteiskunnan tukemat ja kaupallisesti menestyneet teokset, niin sanottu valtavirta. Reunoilla puolestaan kukoistavat omaehtoiset, vaihtoehtoiset ja pienelle piirille suunnatut tuotannot, jotka eivät välttämättä edes pyri kohti keskustaa. (Carpentier 2011.)

Osallistumisen haasteet ja julkisuuden taju

Julkisuudessa olemisen ja yhteisöön kuulumisen tarkasteleminen suhteessa elokuvantekijyyteen tekee näkyväksi osallistumisen mahdollisuudet mediakulttuurissa ja sen, miten osallistuminen estyy.

Osallistuminen mediakulttuuriin tarkoittaa kykyä tuottaa omia mediasisältöjä ja mahdollisuutta vuorovaikutukseen toisten tekijöiden tai yleisemmin toimintaympäristön kanssa. Osallistuminen ei ole kuitenkaan automaattinen prosessi, joka syntyisi kyvystä ja

mahdollisuudesta tuottaa omia sisältöjä, vaan se on voimakkaasti yhteiskunnallisten valtasuhteiden määrittelemää. Osallistuminen mediakulttuuriin riippumattoman ja omaehtoisen elokuvatuotannon kautta tarkoittaa tekijöille jatkuvaa neuvottelua suhteessa media- tuotannon valtarakenteisiin ja ymmärrystä oman toiminnan asemasta mediakulttuurissa.

Kulttuurintuotannon kontekstissa harrastajatuotanto tai pientuotanto heijastelevat tekijöiden alakulttuurista asemaa. Harrastajaelokuvantekijät, pientuottajat ja riippumattomat tuottajat tekevät usein valtakulttuurille vaihtoehtoisia sisältöä, jolla on omat yleisönsä ja omat ”julkisuutensa”. Elokvat edustavat sisällöllisesti valtavirtaelokuvasta erottuvaa estetiikkaa ja luovat tekijöille mahdollisuuden tuottaa ja julkaista vaihtoehtoisia sisältöä uusille yleisöille.

Tutkimukseni mukaan omaehtoinen elokuvatuotanto on varteenotettava kulttuurituotannon muoto, joka uudistaa mediakulttuuria. Omaehtoisuus tarkoittaa kykyä rakentaa omaa osaamista ja pätevyitä ilman muodollista koulutusta tai instituutioiden tukea. Omaehtoiset tekijät toimivat vertaisryhmissään toisiaan opastaen ja rakentaen asiantuntijuuttaan yhteisön tuella. Omaehtoisen elokuvatuotantokulttuurin erityispiirteitä ovat siis itseoppiminen ja vertais-

oppiminen, oman toiminnan ohjaaminen (*self-management*) sekä innovatiivisuus suhteessa resurssien hankintaan.

Aineistossani tekijät viittasivat joukkorahoitukseen, *b2b*-markkinointiin, ennako-ostoihin ja muihin ei-vakiintuneisiin resurssi-instrumentteihin, joiden mahdollisuuksia he olivat kartoittaneet hyvinkin innovatiivisesti.

Omaehtoisen elokuvan tuotantotapa luonnehtii siis taiteellinen vapaus ja tuotantoprosessiin liittyvä valinnanvapaus. Tekijät voivat ilmaista itseään vapaasti – tehdä myös ”huonon maun” elokuvia – ja lisäksi heidän tuotantopäätöksensä eivät ole riippuvaisia ulkopuolisista tahoista, kuten vakiintuneista rahoittajasta. Omaehtoista elokuvaa tuottavat ovat luovia ja joustavia toiminnassaan luoden uusia toimintatapoja ja liiketoimintamalleja.

Samaan aikaan omaehtoinen elokuvatuotanto joutuu kamppailemaan perinteisen elokuvatuotantokulttuurin paineessa, jossa ammattimainen status ja institutionaalinen rahoitus liitetään yhteen: toista ei voi olla ilman toista. Olennaisena kysymyksenä nousee esiin se, kuka määrittelee ammattimaisuuden mediakulttuurissa ja kuka saa teoksen näkyviin julkisuudessa. (Dahlgren 2005.)

Mediateoksen julkaiseminen ja paikantaminen julkisuudessa ohjaa kult-

tuurituotteen asemoitumista kulttuurin kentällä ja tekijyyden kulttuurisen paikan määrytymistä. Siinä on valtava ero, onko teos yksi miljoonista YouTubeen ladatuista pientuotantona toteutetuista fiktioelokuvista vai Finnkinon kankaalla näkyvä ja *Helsingin Sanomien* kriitikon arvostelema (vaikka vain) yhden tähden elokuva vai olohuoneessa kavereille näytetty ”tekele”.

Julkisuuden alueella tekijöiden osallistuminen mediakulttuuriin saa täytyksensä – tai valuu tyhjiin. Julkisuuksia on kuitenkin erilaisia ja niiden tarjoamat mahdollisuudet ovat monenlaisia. Omaehtoiset tekijät tunnistavat nämä ja suhteuttavat toimintansa ja pyrkimyksensä niihin. Kutsun tätä tutkimuksessani *julkisuuden tajuksi*. Tekijät tekevät valintoja teoksen julkisuuden asteesta aktiivisesti, haasteet tiedostaen.

Valtakulttuurissa tai valtamediassa – jos sinne pääsee – omaehtoinen elokuva on kummajainen mutta voi toisaalta saada näkyvyyttä juuri vaihtoehtoisen sisältönsä takia. Vertaisyhteisön rajatun julkisuuden piirissä teos löytää yleisönsä ja tekijän osaamista ja identiteettiä tuetaan.

Tutkimuksessani nousi esiin myös *ei-osallistumisen* käsite. Ei-osallistuminen ilmenee muun muassa siten, että tekijät säätelevät osallistumistaan erityisesti teoksen esittämiseen ja julkai-

semiseen liittyvien valintojen kautta. Tekijä voi myös valita toimintatavan, jossa kaikki yksilön toiminta mediakulttuurin parissa jää yksityiseen sfääriin ja siten kokonaan näkymättömiin julkisuudesta. Nämä osallistumisen piilossa olevat muodot ansaitsevat tulla huomioituksi.

Mediakulttuuria uudistamassa

Omaehtoisuuteen tiivistyy itsenäisyyden ja valinnan vapauden ideaali kulttuurituotannossa. Omaehtoisessa kulttuurituotannossa osallistumisen tavat syntyvät ja rakentuvat tekijälähtöisesti niin, että tekijä hallitsee omaehtoisesti teosten tuotantoprosessia ja julkisuutta. Tekijöille kehittyy vahva julkisuuden taju, joka tarkoittaa sitä, että tekijät ymmärtävät erilaisten julkisuuksien olosuhteet ja sen, millaisia osallistumisen tapoja ne tekijöille tarjoavat.

Mediakulttuuria hallitsevat kuitenkin valtarakenteet, jotka vaikuttavat omaehtoisen elokuvantekijän osallistumisen mahdollisuuksiin. Kulttuurituotannossa resursseja ohjataan tyypillisesti vakiintuneille toimijoille, minkä seurauksena omaehtoinen tuotanto jää marginaaliin. Osallistumista mediakulttuurissa rajoittaa myös riippumattoman elokuvatuotannon järjestäytymättömyys.

Tutkimukseni perusteella riippuma-

ton elokuvatuotanto tuo kotimaiseen elokuvatuotantoon kentälle uusia toimijoita ja tuotantotapoja. Siksi omaehtoisen elokuvatuotannon tukeminen monipuolistaisi kulttuurituotannon kenttää ja avaisi reittejä uusille tuotantotavoille lisäten myös luovan alan kilpailukykyä.

Samalla tutkimukseni tulokset johdattavat näkemään miten kulttuurituotanto ja luova ala voisivat hyötyä siitä, että yhteiskunnalliset resurssit olisivat tasa-arvoisemmin tarjolla. Omaehtoisen tuotannon tukeminen linkittyy vahvasti myös kulttuuripolitiikan kehitystrendeihin ja vaatimukseen yhdenvertaisemmasta ja avoimemmasta resurssien jaosta.

LÄHTEET

Carpentier, Nico (2011) *Media and Participation: a Site of Ideological-Democratic Struggle*. Bristol & Chicago: Intellect.

Dahlgren, Peter (2005) The internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation. *Political Communication* 22 (2), 147–162.

Indieleffojen tekeminen, nettikeskustelu 2.2.2009, www.indietaivas.fi

Jenkins, Henry (2006) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

Suomen elokuväsäätiö (2016) *Hakuohje: Tuotantotuki*. <http://ses.fi/tukitoiminta/hakuohjeita/tuotantotuki/>

Suomen elokuväsäätiö (2018) *Kotimaisten elokuvien katsosaluvut 2017*. <http://ses.fi/tilastot-ja-tutkimukset/vuositalastot/kotimaiset-katsosaluvut-2017/>

Typpö, Juha (2017) Kotimainen pikkubudjetin kauhuelokuva Kyrsyä – Tuftland jää hyväksi yritykseksi. *Helsingin Sanomat* 5.4.2017

Teksti perustuu FT **Jetta Huttusen** väitöskirjasta *Omaehtoinen elokuva kulttuurituotantona ja osallistumisen muotona mediakulttuurissa* laadittuun lektioon joka on esitetty väitöstilaisuudessa 19.9.2020 Jyväskylän yliopistossa.